קיסוסית קוצנית Smilax aspera פורחת בחורש הים-תיכוני (ינואר 2017)

כתבה: **ערגה אלוני**

קיסוסית קוצנית *Smilax aspera* הוא צמח מטפס רב-שנתי ירוק-עד, אשר נכלל בעבר במשפחת השושניים, ועם השינויים שנעשו במשפחה הוא הועבר למשפחת הקיסוסיתיים Smilacaeae. מטפס זה שכיח במדינות השוכנות באזור הים תיכוני: בחורש בין העצים או מטפסים עליהם, ובשטחים פתוחים. אך הוא גדל גם באזורים טרופיים וסובטרופיים.

לצמח גבעול מעובה תת קרקעי בעל ניצנים. הניצנים בגדילתם, פורצים את הקרקע לצורת גבעול ירוק וגמיש, גבעולים אלה אינם מעוצים. הם קוצניים בעלי שיכים מאונקלים. בהיותו צמח מטפס, נאחזים גבעולים אלה בעזרת גמישותם והקנוקנות שבחיק העלים, בעצים או שיחים סמוכים ולעיתים מכסים אותם. הגבעולים יכולים להתארך ל-4 מטר ויותר. צורת הגידול של הענף אינה ישרה. בין מפרק אחד למשנהו משתנה זווית הנטייה לכוון נגדי ממצבו הקודם. מה שיוצר זווית בין מפרק אחד למשנהו. הגבעול מסתעף ויוצר מכשול סבוך וקוצני קשה למעבר.
העלה פשוט, ירוק בוהק ומבריק דמוי-לב, בעל שפה תמימה שבשוליה קוצים קצרים מאונקלים. העלים, מסודרים לסרוגים על הגבעול. שלושה עורקים שתחילתם במקום חיבור הפטוטרת לטרף מסתעפים בעלה. בבסיס הפטוטרת שתי קנוקנות (גלגול של עלי לוואי) המשמשות מאחז לענף. העלים בצמח רבגוניים ביותר. אלה החשופים לשמש צרים וגלדניים, שוליהם מכילים קוצים ולעיתים בטרף כתם לבן בהיר. עלים מוצלים הטרף שלהם רחב, לא קוצני ופחות גלדני. השנוי קשור להתאמה לתנאי הגידול.

קיסוסית קוצנית. צילמה: ערגה אלוני ©
מימין - קיסוסית על עץ ברוש
משמאל - ענף צומח

קיסוסית קוצנית היא דו-ביתית, פרטים נפרדים נושאים זוויגים שונים זכר או נקבה. הפריחה היא בתפרחת אשכול. פרח הזוויג הנקבי גודלו כ3 מ"מ, הוא מכיל גביע ושחלה עילית בולטת שבראשה נישאים 3 צלקות קצרות יושבות, כפופות. פרח הזוויג הזכרי הוא בעל עטיף כפול, בן 6 אונות. הפרח גודלו 3.5 מ"מ עלי העטיף בהירים לבנים מאורכים כפופים הנושרים אחרי הפריחה, במרכז, 6 אבקנים בעלי זיר ומאבק מפותחים. ה**קיסוסית** פורחת בין אוקטובר לינואר , בסתיו עד ינואר הפריחה בשיאה. האבקת הפרחים היא הדדית.

קיסוסית קוצנית
מימין - אשכול פרחים. צילמה: ערגה אלוני ©
משמאל - פרחים זכריים. צילם: ליאור אלמגור ©

פרחים מופרים מפתחים פרי עסיסי שהוא ענבה כדורית בגודל 5-7 מ"מ. בתחילה הפירות ירוקים מבריקים ועם הבשלתם הם משנים צבע לאדום בוהק. הפרי נאכל ע"י בע"ח בעיקר ציפורים. הזרעים לא נפגעים במעבר במעי בעל החיים, הם מופרשים ונובטים בקלות. פרחים מופרים מפתחים פרי עסיסי שהוא ענבה כדורית בגודל 5-7 מ"מ. בתחילה הפירות ירוקים מבריקים ועם הבשלתם הם משנים צבע לאדום בוהק. שלושה טיפוסי פרי נמצאו בקיסוסית: פרי בן זרע אחד, עגול ובולט; פרי בן שני זרעים – אליפטי ופרי בן שלושה זרעים מעוגל עם צלעות. בעבודתו של Herrera בספרד נמצא כי בפירות בעלי זרע אחד היחס בין משקל הציפה למשקל הזרע הוא הגבוה ביותר בקרב שלושת הטיפוסים ולפיכך הם יותר איכותיים ואטרקטיביים לציפורים המפיצות. השיעור היחסי של כל טיפוס פרי מוכתב מנוכחות מיני צמחים אחרים בסביבה בעלי פרי עסיסי המתחרים עם הקיסוסית על הציפורים האוכלות את הפרי ומפיצות את הזרעים.

קיסוסית קוצנית – אשכולות פרי. צילמה: ערגה אלוני ©
פירות בעלי זרע אחד – עגולים; פירות בעלי 2 זרעים ויותר אליפטיים.

הצמח ידוע כצמח עמיד. הוא גדל בקרקעות שונות עם pH בין 5-6, אך גם בקרקעות אלקליות. הוא מעדיף לחות בקרקע אך מתמודד גם בשטחים חשופים לקרינה. **קיסוסית** מתאוששת בקלות אחרי שריפה וצומחת במהירות הודות לגבעולים המעובים שבקרקע. כושר הנביטה המרשים של הזרעים שנפוצים באזורי גידולו והתחדשות הניצנים מהגבעול התת-קרקעי, עושים את הצמח כה נפוץ.

קיסוסית קוצנית מוכרת כצמח מזון ומרפא. הענפים הצעירים נאכלים טריים, באיטליה ובמקומות אחרים מכינים מהגבעול המעובה לאחר יבושו, תרכיז שתיה קלה המוכר בשם Sarasaprilla. החומר הפעיל הוא סארסאפאריל הנמצא בגבעול המעובה התת-קרקעי ובשורש. סאראסאפריל הוא ספונין סטרואידי הקשור להורמוני מין נשיים המצויים בצמחים. הוא משמש כמרכיב כימי בעל תכונות "מצעירות".

סארסאפאריל – החומר הנמצא בגבעולים המעובים התת-קרקעיים ובשורשים של קיסוסית קוצנית.

ברפואה העממית, חליטת חלקים מהשורש והגבעול, משמשים כחומרי מרפא: חלקים תת קרקעיים מיובשים וחלוטים משמשים להזעה, כחומר משתן, וממריץ. בחליטת חלקי הצמח האחרים משתמשים כנגד המחלות פסוריאזיס, ברונכיטיס ואסטמה וכן כנגד שגרון כרוני. פירות בשלים נמרחים על העור כנגד גרד. קריספיל מציין שגם בארץ הצמח משמש ברפואה העממית כתרופה לסכרת, כנגד הרעלה, עגבת, זיהום בדרכי העיכול, שלשול, התקפי עצבים, חום וכאבי גרון.

בסוג מוכרים כ- 350 מינים, אחדים מהם נשירים. רק בסין לבדה קיימים 80 מינים שאחדים אנדמיים. במכסיקו מספר מינים הם מעוצים וקוצניים, כאמור, הצמח מצוי לא רק באזור הים תיכוני, מינים רבים גדלים באזור הטרופי והסוב-טרופי.

ספרות:

פינברון-דותן נ ודנין א 1991 המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל. כנה. ירושלים.

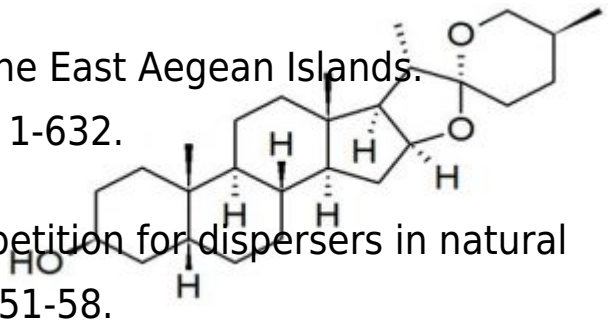
קריספיל נ 1985 צמחי מרפא, מדריך שדה לצמחי המרפא של א"י. הוצאת דפוס המקור.

———————————————————————————————————-

Danin A 2004 Distribution Atlas of Plants in the Flora Palaestina area. The Isr ael Academy of Sciences and Humanities, Jerusalem.

Davis PH (ed.) 1984 Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Edinburgh University Press, Edinburgh. 8: 1-632.

Herrera CM 1981 Fruit variation and competition for dispersers in natural popu- lations of Smilax aspera. Oikos 36: 51-58.

Meikle RD 1985 Flora of Cyprus. The Bentham-Moxon Trust, Royal Botanic Gardens, Kew. Vol. 2: 833-1970.

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: אלוני ע 2017 קיסוסית קוצנית Smilax aspera פורחת בחורש הים-תיכוני (ינואר 2017), פורחי החודש, כתב-עת "כלנית" מספר 4.
https://www.kalanit.org.il/smilax-aspera-2